

Politiska opinioner

Sören Holmberg och Lennart Weibull (red)

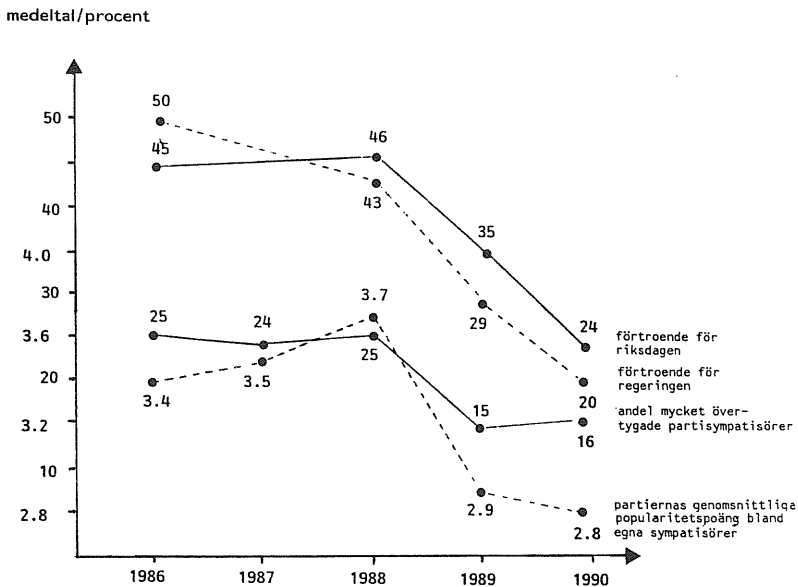
Innehåll

Förord	
<i>Sören Holmberg</i> Partikrisen	1
<i>Mikael Gilljam</i> Parti-allsvenskan	13
<i>Peter Esaiasson</i> Den gode partiledaren	25
<i>Martin Bennulf</i> Väljarnas viktigaste frågor 1968-1990	39
<i>Lennart Nilsson</i> Den offentliga sektorn ifrågasatt	51
<i>Rutger Lindahl</i> "Alla ombord - EG-tåget går"	65
<i>Sören Holmberg</i> Kärnkraftsavveckling 2010?	81
<i>Jörgen Westerståhl och Folke Johansson</i> Perceptionen av forskarnas kärnkraftsåsikt	93
<i>Håkan Hvitfelt</i> Svenska attityder till islam	99
<i>Maria Elliot</i> Förtroendet för samhällsinstitutionerna	115
<i>Lennart Weibull</i> Har partipressen försvunnit?	127
Författarna	149

partierna kan få ökad konkurrens av andra demokratiska beslutsmekanismer under 2000-talet.

Perspektivet är spännande eller skrämmande beroende på vilken syn man har på det nödvändiga eller icke nödvändiga i det traditionella sambandet mellan partier och demokrati. Men det bör finnas med när vi nu går över till att mer prosaiskt studera hur den svenska partikrisen utvecklats. Analysen koncentreras till utvecklingen efter 1988 års val. Resultaten har hämtats från SOM-undersökningarna 1986-1990.

Figur 1: Partiraset efter 1988

Kommentar: Data är hämtade från SOM-undersökningarna. Förtroendemåtten visar andelen personer med ett mycket stort eller ganska stort förtroende för riksdagen respektive regeringen. I SOM 87 ställdes förtroendefrågorna med något annorlunda svarsalternativ, därför redovisas 1987 - resultaten inte här. Popularitetspoängen för partierna kan variera mellan -5 och +5. De härrör från en gillar - ogillarfråga. Frågan om graden av partiövertygelse hade följande lydelse: "Anser Du Dig vara en övertygad anhängare av detta parti?" med "ja, mycket övertygad", "ja, något övertygad" och "nej" som svarsalternativ.

Resultaten i figur 1 illustrerar mycket tydligt att svenska partier och politiker råkat ut för ett förtroenderas de senaste åren. Den tilltagande politikermisstro och sjunkande partiidentifikation som vi kunnat iaktta i valundersökningarna sedan slutet av 1960-talet har accelererat sedan valet 1988. Alla mått pekar klart nedåt.

Partierna har blivit mindre populära bland sina egna anhängare. Partiernas genomsnittliga popularitetspoäng bland de egna sympatisörerna har minskat från 3,7 poäng 1988 till 2,8 1990 (på en skala mellan -5 till +5). Andelen mycket övertygade sympatisörer har också gått ned. Åren 1986-1988 betraktade sig cirka en fjärdedel av väljarkåren som mycket övertygade partianhängare. Efter 1988 års val sjönk den andelen till 15 procent 1989 och 16 procent 1990. Orsaken var inte enbart att andelen osäkra och partilösa väljare ökade. Graden av partiövertygelse minskade också bland partiernas stabila anhängare (se tabell 1).

Men det är inte enbart partierna som tappat stöd. Även riksdag och regering har fått vidkännas en klar nedgång. Andelen människor som uppger sig ha ett mycket eller ganska stort förtroende för riksdagen har minskat från 46 procent 1988 till 24 procent 1990 - en halvering. Raset för regeringen har varit ännu större -från 43 procent 1988 som uppgav ett mycket eller ganska stort förtroende till endast 20 procent 1990.²

Förtroendenedgången för riksdag och regering kan tolkas i termer av en generell ökande politikermisstro, men speglar också socialdemokraternas stora opinionsras 1989 och 1990. För den senare tolkningen talar det starka sambandet mellan människors förtroendebedömningar av riksdag och regering. Korrelationen mellan de båda bedömningarna var hela .73 i SOM90. Tilltron till riksdagen har dragits med i fallet när den socialdemokratiska regeringen tappat förtroendet.

Men partikrisen är inte bara ett socialdemokratiskt fenomen. Socialdemokraternas störtdykning i väljaropinionen och i stödet bland de egna anhängarna är visserligen krisens mest spektakulära ingrediens, men även övriga partier har drabbats av den ökande skepticismen mot partier och politiker. Förtroendet för riksdagen har t ex minskat bland väljare från samtliga partier. Andelen övertygade partianhängare har också gått ned i alla partier; inte minst bland socialdemokraterna trots att partiet förlorat över en fjärdedel av sina sympatisörer. När ett parti går tillbaka skulle man annars kunna vänta sig att den övertygade kärnan relativt sett ökar i omfång eftersom partiet i första hand tappar anhängare med en svagare partianknytning. Men i socialdemokraternas

Tabell 1: Minskat stöd för partier och politiker inom samtliga partiers väljargrupper.

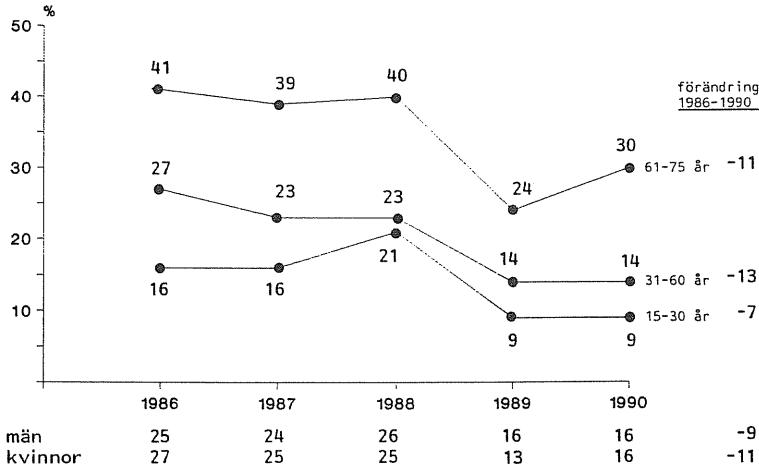
partisympati	1986	1987	1988	1989	1990	förändring 1986-1990
förtroende för riksdagen						
vpk	55	-	47	25	20	-35
s	59	-	60	53	41	-18
c	35	-	38	36	24	-11
fp	42	-	43	32	26	-16
m	32	-	36	24	18	-14
kds	67	-	40	55	18	-49
mp	31	-	40	20	24	-7
förtroende för regeringen						
vpk	60	-	54	24	12	-48
s	74	-	68	56	47	-27
c	31	-	22	16	14	-17
fp	39	-	31	19	14	-25
m	22	-	16	9	7	-15
kds	67	-	36	21	15	-52
mp	33	-	35	18	24	-9
andel mycket övertygade partisympatisörer						
vpk	17	15	16	14	14	-3
s	40	38	33	20	23	-17
c	30	27	26	16	9	-21
fp	6	12	15	5	9	+3
m	25	27	29	20	23	-2
kds	33	11	22	21	23	-10
mp	14	11	20	7	6	-8
genomsnittlig popularitet bland egna sympatisörer						
vpk	+3.8	+3.0	+3.6	+2.8	+2.6	-1.2
s	+3.5	+3.6	+3.5	+2.8	+2.7	-0.8
c	+3.4	+3.8	+3.7	+3.0	+2.7	-0.7
fp	+3.0	+3.0	+3.5	+2.5	+2.4	-0.6
m	+3.3	+3.6	+3.7	+3.2	+3.1	-0.2
kds	+3.7	+4.0	+4.1	+3.5	+3.0	-0.7
mp	+3.4	+3.2	+3.6	+2.7	+3.1	-0.3

Kommentar: Måtten beskrivs under figur 1.

fall har alltså även kärnan smultit samman och blivit mindre. Dagens mindre socialdemokratiska parti har proportionellt sett färre starkt övertygade anhängare än gårdagens större parti.

Partiernas försvagade ställning märks i alla samhällsgrupper. Graden av partiidentifikation har gått ned bland män och kvinnor, bland unga och gamla, bland tjänstemän och arbetare och i storsläder och på landsbygden. Som resultaten i figur 2 visar har minskningen varit ungefär lika stor över hela fältet (räknat i procentenheter).

Figur 2: Grad av partianhängarskap inom olika åldersgrupper och bland män och kvinnor (procent)

Kommentar: Resultaten visar andelen svarepersoner i SOM-undersökningarna som angav att de var mycket övertygande anhängare av sitt parti.

Resultaten för kön och åldersgrupp utgör illustrativa exempel. Så länge vi har haft mätningar har män och kvinnor inte uppvisat några större skillnader när det gäller graden av partiidentifikation. Och det gäller fortfarande efter de senaste årens nedgång. Män och kvinnor har tappat ungefär lika mycket när det gäller graden av partianhängarskap.

Mönstret är lite mer komplicerat när det gäller ålder. Den skillnad i graden av partiidentifikation som återfinns mellan åldersgrupperna är den traditionella. Äldre människor tenderar att ha en starkare partikänsla än yngre. Det är ett resultat som vi i Sverige sett ända sedan de första valundersökningarna på 1950-talet³. Den långsiktiga trenden sedan slutet på 1960-talet är att graden av partiidentifikation minskat i alla åldersgrupper - något mer bland yngre och medelålders än bland äldre. Den snabbare nedgången efter 1988 års val följer samma mönster - ungefär samma minskning i alla åldersgrupper men något brantare fall bland de yngsta väljarna.

Den intressanta frågan - när vi väl konstaterat att alla kurvor pekar klart nedåt och att det alltså kan vara berättigat att tala om en partikris - är naturligtvis vad som ligger bakom och om det är en tillfällig eller mer långsiktig nedgång. Det som främst talar för att det är fråga om en långsiktig nedgång - om än kanske tillfälligt accelererad - är att den svenska utvecklingen inte är unik. Partiernas ställning i valmanskåren, mätt bl a via förändringar i graden av partiidentifikation, har försvagats i flera länder under de senaste decennierna.

Alla jämförelser är svåra att göra, men i den mån man kan lita på data från olika länders valundersökningar och på de komparativt genomförda Eurobarometermätningarna, har graden av partianhängarskap tenderat att gå nedåt i länder som Västtyskland (sedan början av 1970-talet), Italien (sedan slutet av 1970-talet), Norge (sedan början av 1980-talet), Irland (sedan slutet av 1970-talet) och Sverige (sedan slutet av 1960-talet)⁴. Många länder saknas dock på listan - länder som t ex USA, England, Frankrike, Danmark, Holland och Belgien. I alla dessa demokratier kan man inte spåra någon entydig trend till en försvagad partiidentifikation bland väljarna. I USA och England kan man tvärtom se en svag ökning i andelen övertygade partianhängare under 1980-talet (en minskning dock om vi jämför med 1950- och 60-talen). I Danmark är väljarnas grad av partiidentifikation lägre på 1980-talet än i början av 1970-talet, men högre än vid Glistrupvalet 1973. De etablerade danska partierna har återhämtat sig något efter kraschen 1973. I Frankrike och Holland har graden av partiidentifikation bland väljarna förändrats mycket lite sedan de första mätningarna i mitten av 1970-talet. När det gäller Holland kan vi snarast se en svagt uppåtående trend under 1980-talet.

Det internationella mönstret är alltså inte ensartat. Det finns länder där väljarnas känslomässiga anknytning till partierna försvagats, men det finns också länder där väljarkårens grad av partianhängarskap har varit förhållandevis stabil eller t o m förstärkts under senare år. Sverige tillhör de länder där nedgången har varit störst och mest regelbunden. Det är svårt att jämföra nivåer eftersom intervjufrågorna varierar mellan länderna, men en tänkbar förklaring till den svenska utvecklingen är att Sverige tidigare haft partier med en ovanligt stark förankring hos väljarna och att vi nu ser en anpassning till en mer normal Europainivå.

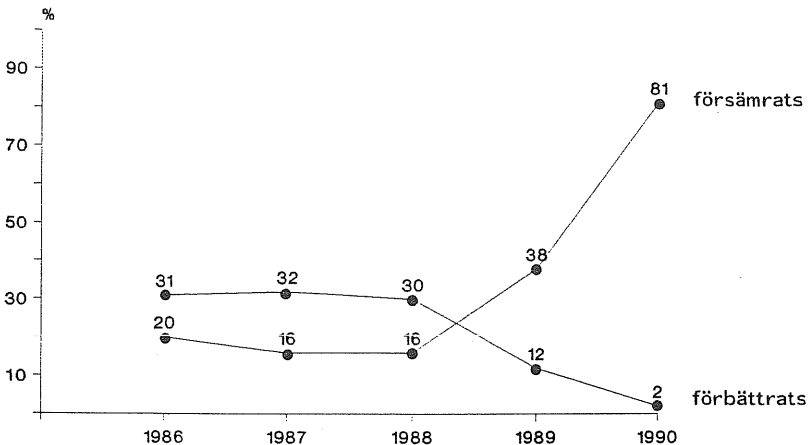
Om en dylik anpassningsteori är riktig betyder det att de nuvarande nedåtgående partikurvorna i Sverige i en överblickbar framtid kan komma att plana ut och kanske t o m vända uppåt igen som i USA. Det framväxande mer individcentrerade informationssamhället behöver måhända inte nödvändigtvis innebära att partiernas väljargrupp måste försvagas ytterligare?

Sett i detta ljus kanske den accelererande svenska partikrisen efter valet 1988 trots allt är en tillfällig djupdykning och inte ett tecken på ett ökat tempo i oundviklig process där partierna alltmer förlorar folkets stöd. Huvudförklaringen till den tillfälligt fördjupade partikrisen skulle i så fall i första hand sökas i faktorer som har ett samband med socialdemokraternas opinionskrasch åren 1989-90. Tanken skulle kunna formuleras på följande sätt: När det största och mest stabila partiet rasar undermineras hela grunden för det etablerade partisystemet. Ett resultat blir t ex att det kitt som hållit ihop de politiska blocken försvagas. Fåren i den borgerliga hagen behöver inte vara lika vaksamma och sams när den socialdemokratiska vargen börjat tappa tänderna.

De faktorer som är kopplade till socialdemokraternas opinionsförluster, främst kanske den ekonomiska krisen, kan också antas ha haft en direkt effekt på människors allmänna förtroende för politiker och uppskattning av de egna partierna. Den ekonomiska krisen kan m a o ha fördjupat partikrisen. Att den ekonomiska krisen verkligen uppfattas av svenska folket demonstreras med eftertryck i figur 3.

Figur 3: Folkets syn på den svenska ekonomins utveckling 1986-1990 (procent)

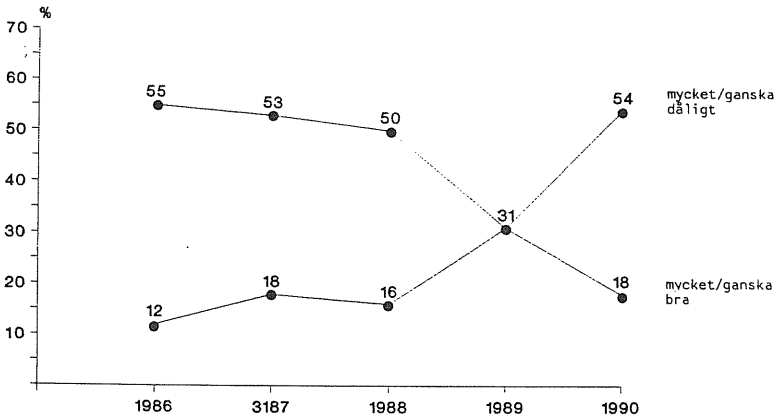
Fråga: "Hur har enligt Din mening den svenska ekonomin förändrats under det senaste året? Har den förbättrats, förblivit ungefär densamma eller försämrats?"

Fram t o m valet 1988 var det klart fler svenskar som tyckte att ekonomin förbättrades än som tyckte att den försämrades. Den bedömningen förändrades dramatiskt 1989 och 1990. Andelen svarspersoner i SOM-undersökningarna som ansåg att den svenska ekonomin försämrades ökade från 16 procent 1988 över 38 procent 1989 till hela 81 procent 1990. Detta är mycket bekymmersamma siffror för en sittande regering. Vi vet från både svensk och internationell forskning att när människor uppfattar att den nationella ekonomin försämrats tenderar sittande regeringar att tappa väljarstöd ⁵.

Att svenska folkets uppskattningen av regeringens arbete verkligen påverkades i negativ riktning under de ekonomiska krisåren 1989-90 visas mycket tydligt i figur 4. Med all sannolikhet ligger inte enbart de ekonomiska problemen bakom den nedåtgående kurvan för uppskattningen av s-regeringens arbete, men att den ekonomiska krisen spelat en viktig roll kan knappast betvivlas.

Figur 4: Värderingen av regeringens arbete (procent)

Kommentar: Enkätfrågan innehöll också ett svarsalternativ av typen "varken bra eller dåligt".

Innan den ekonomiska krisen var det en mycket markant övervikt bland svenska folket som ansåg att regeringen skötte sin uppgift mycket eller ganska

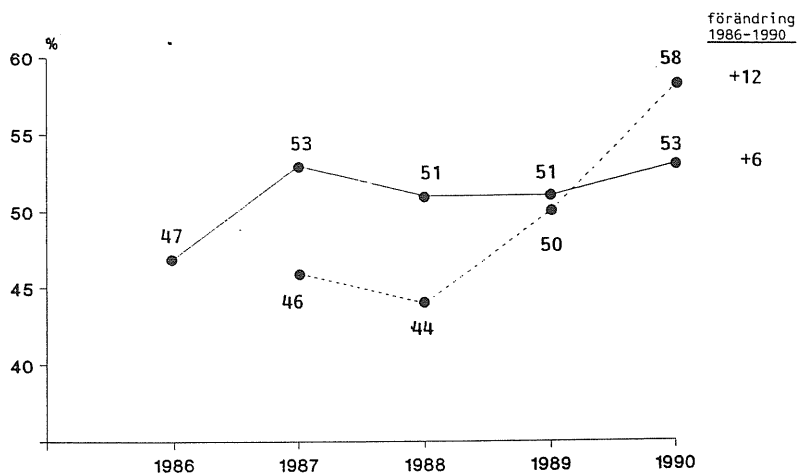
bra (kring 50-55 procent). Andelen som tyckte att regeringen skötte sin uppgift mycket eller ganska dåligt var enbart 12-18 procent. Åren 1989-90 förändrades dessa siffror mycket klart i negativ riktning för s-regeringen. Andelen människor som ansåg att regeringen skötte sitt jobb mycket eller ganska dåligt ökade t ex från 16 procent 1988 till 54 procent 1990 samtidigt som andelen som tyckte regeringen gjorde ett mycket eller ganska bra jobb sjönk från 50 procent 1988 till enbart 18 procent 1990. Det mest allvarliga med dessa siffror ur socialdemokratisk synvinkel är att partiet förlorat en av sina bästa profilfrågor - att kunna framstå som det *regeringsfähiga* partiet; det parti som har kompetens att styra Sverige.

Svenska folkets alltmer negativa bedömning av den ekonomiska utvecklingen och av den socialdemokratiska regeringskompetensen är alltså två viktiga faktorer bakom s-raset i väljaropinionen.⁶ Sannolikheten att samma faktorer också bidragit till folks allmänt minskade förtroende för partier och politiker kan inte uteslutas. Ett visst stöd för att ett sådant samband kan ha existerat, åtminstone bland s-anhängare, står att finna i det faktum att det i SOM90 fanns en korrelation mellan s-väljares grad av partiidentifikation och hur de bedömde både ekonomins utveckling ($r=.16$) och s-regeringens kompetens ($r=.36$). Orsakspilarnas riktning är naturligtvis inte givna, men det förväntade mönstret fanns där - ju mer kritiska s-anhängarna var mot regeringens arbete och ju mer negativa till ekonomins utveckling desto lägre var deras grad av partiidentifikation. Den fördjupade partikrisen kan alltså ha ett samband med den ekonomiska krisen, vilket i sin tur kan innebära att djupet på den nuvarande partikrisen kan vara en tillfällighet.

Ett annat tecken som gör att politiker och partier kan hoppas på att åtminstone bromsa rutschkanan utför är att människors självdeklarerade politiska intresse tycks att ha slutat att gå ned efter 1988 års val. Enligt resultaten från valundersökningarna har svenska folkets självuppskattade politiska intresse minskat under hela 1980-talet, efter att ha ökat under 1960- och 1970-talen. Den högsta nivån på det subjektiva politiska intresset uppmättes vid valet 1976, då också valdeltagandet var som högst⁷. Resultat från SOM-mätningarna antyder emellertid att minskningen i det självuppskattade politiska intresset upphört (se figur 5).

Andelen personer som anger att de har ett mycket eller ganska stort politiskt intresse har hållit sig stabilt kring 51-53 procent åren 1987-90. I den senaste valundersökningen var motsvarande andel 50 procent (besöksintervjuer med ett något mindre bortfall än i SOM-studierna). Ett annat SOM-resultat som stärker tilltron till att det subjektiva politiska intresset inte fortsatt att minska

Figur 5: Att diskutera och intressera sig för politik 1986-1990 (procent)

Kommentar: Resultaten visar andelen svarspersoner som angav att de var mycket eller ganska intresserade av politik respektive andelen personer som uppgav att de diskuterade politik någon gång i månaden eller oftare.

efter 1988 är siffrorna i figur 5 över svenska folkets tendens att diskutera politik. Resultaten pekar på en klar ökning i de politiska diskussionerna bland vanligt folk sedan valet 1988. I SOM88 angav 44 procent av svarspersonerna att de diskuterade politik minst någon gång i månaden. År 1990 hade motsvarande siffra stigit till 58 procent. Det är uppenbart att den ekonomiska krisen och senare års partipolitiska turbulens inte fått folk att tala mindre om politik. Utvecklingen har tvärtom lett till mer politiska diskussioner man och man emellan.

Partiernas kris efter valet 1988 är alltså inte nödvändigtvis en del av en större kris för hela det politiska projektet. Den ökade politiska diskussionsaktiviteten efter 1988 är bara ett tecken bland flera att det folkliga engagemanget i politik och samhällsfrågor inte minskat i Sverige. Maktutredningen visade t ex att deltagandet i olika opinionsbildningsaktiviteter (skriva i medier, tala inför möte, demonstrera) var högre i Sverige i slutet av 1980-talet än under 1960- och 1970-talen. Människors kompetens när det gäller att ta kontakter med

beslutsfattare har också ökat enligt maktutredningens undersökningar⁸.

Det hoppfulla i dessa siffror för partierna är att det allmänna politiska engagemanget inte är i avtagande bland svenska folket. Rätt kanaliserat kan engagemanget utnyttjas för att revitalisera partierna och vända de nedåtgående tilltrokurvorna. Men det är klart, det kan vara lättare sagt än gjort. En omsvängning kräver förmodligen förändringar såväl när det gäller partipolitikens innehåll som när det gäller partiernas arbetsformer och framtoning.

Om partierna misslyckas i detta arbete kan flera olika demokratiska scenarior skisseras där det politiska engagemanget i framtiden tar andra vägar än via de politiska partierna. Här är dock inte platsen för sådana spekulationer. Trogen en klok regel inom statsvetenskapen avstår jag från att sia om framtiden. Så mycket är dock klart att 1990-talet blir ett mycket spännande och kanske också avgörande årtionde för det gamla svenska partisystemet.

Noter:

¹ Se Gilljam och Holmberg (1990), se också Österman (1991).

² Se vidare Maria Elliotts analys av förtroendet för olika samhällsinstitutioner i denna volym.

³ Särilvik (1970) och Holmberg (1981).

⁴ En jämförelse av utvecklingen i ett femtontal länder när det gäller väljarnas grad av partianhängarskap görs i Holmberg och Schmitt (1991).

⁵ Paldam (1981), Kiewiet (1983), Holmberg (1984), Kinder, Adams and Gronke (1989) och Lewis-Beck (1985).

⁶ För en analys av socialdemokraternas nedgång i väljaropinionen efter valet 1988, se Holmberg (1990).

⁷ Se Petersson (1977) och Holmberg och Gilljam (1987).

⁸ Petersson, Westholm och Blomberg (1989).

Litteratur:

Gilljam, M. och Holmberg, S. m fl(1990). *Rött Blått Grönt. En bok om 1988 års riksdagsval*. Stockholm, Bonniers

Holmberg, S.(1981). *Svenska väljare*. Stockholm, Liber

- Holmberg, S.(1984). *Väljare i förändring*. Stockholm, Liber
- Holmberg, S. och Gilljam, M.(1987). *Väljare och val i Sverige*. Stockholm, Bonniers
- Holmberg, S.(1990). Socialdemokraternas opinionsras 1989. I Holmberg och Weibull (red), *Medier och opinion i Sverige*. SOM-rapport 5, Göteborgs universitet
- Holmberg, S. and Schmitt, H.(1991). *Political parties in Decline?* Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet
- Kiewiet, R.(1983). *Macroeconomics and Micropolitics: The Electoral Effects of Economic Issues*. Chicago, University of Chicago Press
- Kinder, D., Adams, G. and Gronke, P.(1989). Economics and Politics in the 1984 American Presidential Election. I *American Journal of Political Science*, vol 33
- Lewis-Beck, M.(1985). *Comparative Economic Voting: Britain, France, Germany, Italy*. Paper presented at IPSA, Paris 1985
- Paldam, M.(1981). *A Preliminary Survey of the Theories and Findings on Vote and Popularity Functions*. I *European Journal of Political Research*, vol 9
- Petersson, O.(1977). *Väljarna och valet 1976*. Stockholm, SCB
- Petersson, O., Westholm, A. och Blomberg, G.(1989). *Medborgarnas makt*. Stockholm, Carlssons
- Särlvik, B.(1970). *Electoral Behavior in the Swedish Multiparty System*. Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet
- Österman, T.(1991). *Valet - Ett spel för gallerierna*. Stockholm, Tiden